

Zpráva o dochování dřevořezových štočků otištěných v Melantrichových biblích¹

JANA TVRZNÍKOVÁ

Dřevořez jakožto technika tisku z výšky byl oblíbený již před vynálezem knihtisku a díky kompatibilitě s ruční sazbu se stal převládající ilustrační technikou až do konce 16. století, kdy začal být zejména v zahraničí vytlačován náročnějším mědirytem a později leptem. Na rozdíl od těchto novějších ilustračních technik se dřevořez vyznačoval vysokou odolností – z jednoho štočku bylo možno před naprostým vyčerpáním pořídit až 15 000 otisků.² Díky tomu mnoho dřevořezových špalíků přetrvalo do dnešních dob, čemuž u nás doposud nebyla příliš věnována pozornost.³ Mezi ně patří originální štočky ilustrací knih pražského tiskaře Jiřího Melantricha z Aventinu,⁴ přičemž předkládaná zpráva se omezuje na dva ilustrační cykly otiskované v Melantrichových biblích. Zatímco starší cyklus⁵ putoval staletími poměrně v celku, mladší soubor⁶ se ubíral po částech různými cestami, které dnes již není možné zcela rekonstruovat.

O výrobu staršího biblického cyklu se postaral tiskař Pavel Severin, který nechal vytvořit kopie cyklu wittenberského monogramisty MS, pracujícího dle Lutherových pokynů pro ateliér Lucase Cranacha st.⁷ Severin kopie otiskl ve své druhé bibli z roku 1537,⁸ poté přešly do bible 1549 vydané Bartolomějem Netolickým a do Melantrišek 1556–57 a 1560–61. Netolický

¹ Tento výstup vznikl v rámci zastřešujícího projektu Specifického vysokoškolského výzkumu 2018-260483, řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

² Petr VOIT, *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2008, s. 220–222, heslo Dřevořez.

³ Lépe zmapované jsou sbírky na Slovensku. Eva SEFCÁKOVÁ, *Drevené štočky: zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*, Bratislava 1998.

⁴ Odkazuje na ně především František RACHLÍK, *Jiří Melantrich Rožďalovický z Aventynu: jeho život, dílo a poměry knihtisku v XVI. století*, Praha 1930.

⁵ Melantrich otiskl poprvé jakožto zaměstnanec Bartoloměje Netolického v: *Biblij Česká*, Praha, Bartoloměj Netolický 1549 (Knihopis K01101).

⁶ Poprvé otištěn v: *Biblij Česká*, Praha, Jiří Melantrich 1570 (Knihopis K01104).

⁷ Philipp SCHMIDT, *Die Illustration der Lutherbibel 1522–1700*, Basel 1977, s. 17.

⁸ *Biblij Česká*, Praha, Pavel Severin 1537 (Knihopis K01099).

cyklus doplnil o obrázky apoštolů Mistra HB s gryfí hlavou.⁹ Na konci roku 1560 Melantrich většinou část souboru přenechal krakovským tiskařům Mikołaji a Stanisławovi Scharffenbergům, kteří jej záhy použili k výzdobě tzv. *Bible Leopoldy* 1561.¹⁰ Mikołajův syn Jan štočky v roce 1616 prodal spolu s celou tiskárnou Franciszkovi Cezaremu. Od rodiny Cezarových pak tiskárna přešla přes univerzitního profesora Marcina Walczyńského (1731) do vlastnictví krakovské univerzity (1734). V době požáru univerzitní tiskárny v roce 1850 byly štočky naštěstí umístěny v Collegiu Maius – nejstarším sídle Jagellonské univerzity v Krakově, poté putovaly do nově vybudované tiskárny v ulici Czapskich. První světovou válku přečkaly v Technicko-průmyslovém muzeu, od té doby jsou stále ve správě univerzitního muzea.¹¹

O štočcích a jejich uložení v univerzitní knihovně sídlící v Collegiu Maius informoval nejdříve ředitel knihovny Józef Muczkowski, jenž nechal otisknout drtivou většinu dochované sbírky štočků z polských tiskáren,¹² a po něm znovu Ewa Chojecka, která již štočky situovala do univerzitního muzea.¹³ V roce 1940 knihovna získala novou budovu, avšak dřevořezy zůstaly v Collegiu Maius pod správou muzea, přičemž soubor 2816 štočků z polských tiskáren dnes patří mezi jeho nejvzácnější sbírky.¹⁴ Navzdory výzkumu Petra Voita, ze kterého vyplývá, že se jedná o kopie nejasného původu,¹⁵ považují polští badatelé štočky s odvoláním

⁹ Petr VOIT, *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí I.: Severínsko-kosořská dynastie 1488–1557*, Praha 2013, s. 297–298.

¹⁰ K tomu naposledy Grażyna JURKOWLANIEC, Confessional Images? The Luther Bible and Sixteenth-Century Biblical Illustrations in Poland. In: Joachim BAHLCKE – Beate STÖRTKUHL – Matthias WEBER (edd.), *The Luther Effect in Eastern Europe: History, Culture, Memory*, Berlin 2017, s. 197–209.

¹¹ Magdalena ADAMSKA, Zespół klocków drzeworytniczych z chorągwiemi krzyżackimi. In: Krzysztof J. CZIŻEWSKI – Agnieszka JANCZYK (edd.), *Na znak świetnego zwycięstwa*, Tom II, Kraków 2010, s. 42.

¹² Józef MUCZKOWSKI, *Zbiór odcisków drzeworytów w różnych dziełach polskich w XVI i XVII wieku odbitych a teraz w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego zachowanych*, Kraków 1849, s. 1–3. U nás o uložení štočků v univerzitní knihovně informoval J. RACHLÍK, *Jiří Melantrich...*, pozn. 4, s. 51.

¹³ Ewa CHOJECKA, *Deutsche Bibelserien in der Holzstocksammlung der Jagellonischen Universitaet in Krakau*, Baden-Baden 1961, s. 7. P. Voit přesto v návaznosti na Rachlíka uvádí jako místo uložení štočků univerzitní knihovnu. P. VOIT, *Český knihtisk I...*, pozn. 2, s. 82.

¹⁴ Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego Collegium Maius, Kolekcje, <<http://www2.maius.uj.edu.pl/collections.pl.html>>, (cit. 25. 11. 2018).

¹⁵ K tomu a ke starším hypotézám o přesunech štočků mezi Wittenberkem, Prahou a Krakovem blíže Petr VOIT, Spravedlnost pro Severinovy Bible, *Knihy a dějiny* (zvláštní číslo věnované PhDr. Anežce Baďurové) 2012, s. 295.

na studii E. Chojecké stále za původní práce z wittenberského Cranachova ateliéru.¹⁶ Chojecká vypracovala tabulku, ve které štočky spojuje s Lutherovou biblí 1534, 1535 a 1536 a s *Biblí Leopoldity* 1561. Pouze dva případy – č. 2 *Kain zabíjí Abela* a č. 108 *Vojsko před Jeruzalémem* dle jejího názoru jeví oproti obrázkům v Lutherově biblí formální rozdíly.¹⁷ Zmíněné diference Chojecká nemohla přejít mj. kvůli tomu, že tyto dva štočky se nachází ve sbírce vždy ve dvou kopiích (č. 2 je kopií č. 813, č. 108 je kopií č. 51). Přitom jsme srovnávací metodou zjistili, že obě kopie (č. 2 a č. 108) vznikly pravděpodobně až v Krakově, protože Severin, Netolický, Melantrich a dokonce i Scharffenbergové v roce 1561 otiskli pražské štočky č. 813 a č. 51.¹⁸ S kopiemi pražských štoček (č. 2 a č. 108) se poprvé setkáváme v novém vydání *Bible Leopoldity* z roku 1575.¹⁹

Dřevořezové špalíky o rozměrech 147 × 107 × 23 mm²⁰ jsou již neúnosně vyčerpáné a některé jsou poškozeny částečnými prasklinami, což nepřekvapí vzhledem k faktu, že byly naposledy použity Muczkowskim k reprodukování ještě v polovině 19. století, tedy více než 300 let po svém

Obr. 1: Ukázka označení na štočcích dochovaných v Krakově. Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, M-51, inv. č. MUJ 2123.

¹⁶ G. JURKOWLANIEC, *Confessional Images...*, pozn. 10, s. 198.

¹⁷ E. CHOJECKA, *Deutsche Bibelserien...*, pozn. 13, s. 11, katalogová část s. 199–207.

¹⁸ Naši tiskaři otiskovali č. 813 na fol. B3r, č. 51 na fol. Y6r. Scharffenbergové otiskli č. 813 na fol. Aa2v, č. 51 na fol. Ee3v.

¹⁹ Č. 2 na fol. A3v, č. 108 na fol. Pp3a. *Biblia, to jest, Ksiegi Starego y Nowego Zakonu*. W Krakowie, W Drukárni Szarffenbergerów 1575.

²⁰ Celkem 115 štoček je uloženo pod označením M-1–107, 180–183, 277–278, 813.

vzniku. Na zadní straně špalíku jsme v několika případech našli označení „Duplo N. číslice“, popř. jen číslici.²¹ P. Voit upozornil na to, že některé dřevořezy u Netolického (a poté u Melantricha) vykazují drobné odchylky, které by mohly svědčit o dodatečném renovátorském zásahu;²² umístění označení „Duplo“ na štočku č. 51 zase nasvědčuje, že se jedná o odkaz na novější kopii daného štočku.²³

Poté, co Melantrich prodal Severinovy štočky do Krakova, začal shánět kreslíře nových moderních biblických ilustrací. Těmi se stali dvorští umělci Florian Abel (prezentovaný značkou FA) a Francesco Terzio (podepsaný značkou FT), kteří své nákresy Melantrichovi odevzdali v průběhu 60. let.²⁴ Přitom nepřinesli úplně nové, pro českého čtenáře neznámé kompozice, ale s různě bohatou invencí navázali na zmíněného kopistu Mistra MS. Úvodní bordura, jejíž originální štoček se pravděpodobně nedochoval, byla dílem domácího malíře Ambrože Ledeckého. O řezáčské práce na štočcích se postaralo několik blíže neznámých řemeslníků, kteří v ilustracích zanechali umělecké monogramy HD, HF, HS (popř. pouze H), IAP, MG (popř. GM), PS a SI.²⁵ Přes tiskárnu Judyty Bylinové se štočky dostaly do vlastnictví jezuitů, kteří starozákonní část znovu otiskli v tzv. *Bibli svatováclavské* 1677–1715²⁶ a poté ji znovu poskytli pro druhé vydání 1769–1771.²⁷

Nové štočky o rozměrech 122 × 176 × 23 mm byly dohledány v těchto českých kulturních institucích: v Muzeu hlavního města Prahy (5 ks + znám o jednom odepzaném),²⁸ v Národním muzeu (9 ks),²⁹ v Umělecko-

²¹ *Mojžíš a mana padající z nebe* (M-10): „Duplo N. 16“; *Tanec kolem zlatého telete* (M-18): „Duplo N. 26“; *Mojžíš povyšuje hada* (M-20): „N. 28“; *Vojsko před Jeruzalémem* (M-51): „Duplo N. 9“.

²² Petr VOIT, *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí II.: Tiskaři pro víru a tiskaři pro obrození národa*, Praha 2017, s. 604.

²³ Na zadní straně štočku č. 51 čteme: „Duplo N. 6“, na kopii č. 108 zase nacházíme: „6.“.

²⁴ Florian Abel zemřel v roce 1565. Karel CHYTIL, *Malířstvo pražské XV. a XVI. věku a jeho cechovní kniha staroměstská z let 1490–1592*, Praha 1906, s. 47–48, 77, 293. Francesco Terzio v roce 1564 opustil Prahu a odjel do Innsbrucku, avšak ještě do roku 1567 mohl do Prahy dojíždět za arcivévodou Ferdinandem II. Tyrolským. Sonja FABIAN, *Artisti italiani in Austria*, <https://www.uibk.ac.at/aia/terzio_francesco.htm> (cit. 21. 7. 2018).

²⁵ Přehled přináší Jana TVRZŇKOVÁ, *Der Bibelzyklus von Florian Abel und Francesco Terzio: Der neue Illustrationszyklus für die Melantrich-Bibel von 1570*, *Gutenberg-Jahrbuch* 94, 2019, s. 173–192.

²⁶ *Bjblj Česká*, Praha, Jezuitská tiskárna 1677–1715 (Knihopis K01111).

²⁷ *Biblj Česká*, Praha, Jan Karel Hraba 1771 (Knihopis K01112).

²⁸ Inv. č. H 011.871, H 012.970, H 012.989, H 019.447/1, H 019.447/2, odepáno: H 011.870.

²⁹ Inv. č. H2-126.150 až H2-126.157, H2-126.205.

Obr. 2: Ukázka štočku z bible 1570. Národní muzeum, inv. č. H2-126.155.

průmyslovém muzeu (2 ks + jeden nenalezený)³⁰ a největší část v Národní galerii v Praze (34 ks).³¹ Stav dřevořezů můžeme v porovnání se starším cyklem označit za mimořádně dobrý. Štočky z Národního muzea byly dle inventárních karet zakoupeny roku 1930 od Rudolfa Dudy z Hlubočep. Dřevořezy v Uměleckoprůmyslovém muzeu byly původně ve vlastnictví sběratelky Hermíny Srbové.³² O provenienci ostatních kusů se nepodařilo získat informace, je ovšem pravděpodobné, že až do 19. či 20. století byly štočky uchovány pohromadě. Svědčí o tom příležitostně dochované reprodukcce nalepené na zadní straně špalíků, které se zde nachází bez ohledu na instituci, ve které jsou uloženy. Kromě toho se téměř všechny štočky vyznačují tím, že na jejich horní či dolní hraně je vyraženo umístění v knize (např. „DAVID“) a často také pořadí (např. „I. REG. 6 6 6“).

Předkládaná zpráva představila biblické štočky z Melantrichova fondu otiskované v českých biblích 16.–18. století, které se podařilo dohledat v českých a zahraničních knihovnách, muzeích a galeriích. V jejich sbírkách se nachází i další štočky, často dosud neidentifikované, což ztěžuje jejich systematický průzkum. Autorka zprávy děkuje kurátkám, které jí poskytly materiál ke studiu,³³ a zároveň uvítá jakékoliv zprávy o dochování dalších Melantrichových štočků.

³⁰ Inv. č. GS-6318/I–II. Nenalezeno inv. č. GS-6318/III.

³¹ Inv. č. R172586 až R172619.

³² Informaci poskytla PhDr. Jana Croy z Uměleckoprůmyslového muzea v Praze.

³³ Mgr. Janě Bělové, Ph.D. z Muzea Hlavního města Prahy, mgr Marii Natalii Gajek z Muzea Uniwersytetu Jagiellońskiego v Krakově, Lucii Kolbersberger z Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, PhDr. Blance Kubíkové, Ph.D. z Národní galerie v Praze a Mgr. Emě Součkové, Ph.D. z Národního muzea v Praze.